

Дар'я Підкопай,

*молодший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту
правового забезпечення інноваційного
розвитку Національної академії
правових наук України*

УДК 349.2

Система принципів правового регулювання внутрішнього трудового розпорядку

Перед тим як розглянути зміст і значення принципів правового регулювання внутрішнього трудового розпорядку, варто висвітлити правову природу такої категорії як «принцип». Оскільки як у загальній теорії права, так і у певних галузях права, мають місце розбіжності у розумінні зазначеного терміну, висловимо власні судження щодо цього питання.

Принципи є складним соціальним і правовим явищем, корені якого виходять ще з часів античності. Вперше слово «принцип» (princĭpĭum) згадується у знаменитому трактаті з етики Арістотеля «Нікомахова етика», а також у роботі «Метафізика». Мислитель під принципами розумів основні початки природи. П. Ж. Прудон наголошував, що «... будь-який предмет має свою ідею, отже, свій принцип і свій закон; будь-яке явище відповідає якійсь ідеї; ніщо не відбувається в світі, не виражаючи якоїсь ідеї, – все це є аксіомою новітньої філософії... На принципах ґрунтується все життя народів і все моральне значення їх побуту; через певні принципи здійснюють державні перевороти, вмирають і відроджуються спільноти» [1, с. 5].

Крім того, принципи розглядаються як основні засади, теоретичні положення на яких базується вся структура наукового знання.

У Великому тлумачному словнику української мови наводяться такі інтерпретації поняття «принцип»: а) вихідне положення, основний закон якої-небудь науки, теорії, наукової системи, напряму та інше; б) особливість, правило або спосіб, покладені в основу створення, здійснення або діяльності чого-небудь; в) переконання, норма, правило, яким хто-небудь керується в житті, поведінці [2, с. 891]. У філософському значенні принцип є першоосновою, керівною ідеєю, основним правилом поведінки [3, с. 382]. Як бачимо, близькими за значенням терміну «принцип» є категорії «засада», «вихідне положення», «фундаментальна основа», «основоположна ідея» та ін., що дозволяє використовувати їх в одному сенсі без шкоди для змісту.

У структурі принципу можна виділити ядро і рухливу частину. С. П. Погребняк зазначає, що хоча принципи і піддаються тлумаченню, яке змінює та розвиває їх зміст, є, проте, ядро, котре необхідно оберіга-

ти, якщо ми бажаємо надати принципам певне значення [4, с. 31]. Ця частина виникає разом з явищем, та її не створюють, а відкривають. Іншими словами, ядро принципів не можна вигадати чи свавільно змінювати. Зміна ядра принципу тягне зміну всього явища чи процесу; таку зміну взагалі можна порівняти з революцією в його сприйнятті. У зв'язку з цим ядро виконує зберігаючу роль, відкидаючи від принципу зайве.

Рухлива частина дозволяє принципам орієнтуватися в динамічному соціальному просторі та спрямовувати суб'єкта в його діяльності, утім, зберігаючи суть явища. «Завдяки існуванню рухливої частини принципи здатні впливати на поведінку сучасного суб'єкта найбільш ефективним способом, застосовуючи для цього актуальні переконливі аргументи», – вважає С. В. Прийма [5, с. 81]. Рухлива частина надає динамізм застосуванню об'єктивного права, гарантує адекватний захист правовідносин, ефективність правового регулювання, цілісність правової системи.

В юридичній науці предметом наукового дослідження є принципи права. При цьому, механізм правового регулювання – це право в юридично значимих діях, вчинках, актах. Це – безпосередні дії зі створення, реалізації та охорони права. І саме ці юридично значимі дії мають самостійну сутність, самостійні принципи. А. М. Васильєв у механізмі правового регулювання включає такі складові: правові принципи; правотворчість; правові норми; юридичні факти; правові відносини; суб'єктивні права; юридичні обов'язки; акти реалізації права; правопорядок [6, с. 214]. Підтримує його О. Ф. Скакун, на думку якої механізм правового регулювання утворюють: принципи права, норми права, нетипові правові приписи (спеціальні норми права), які об'єктивізуються у нормативно-правових актах; правовідносини, суб'єктивні юридичні права та обов'язки у їх індивідуалізації (конкретизації); акти безпосередньої реалі-

зації прав і обов'язків; акти застосування норм права [7, с. 541].

Л. С. Явич принципи права вважає як такі начала, відправні ідеї його буття, які втілюють найважливіші закономірності та устої даної суспільно-економічної формації, є однопорядковими із сутністю права та становлять його головний зміст, характеризуються універсальністю, найбільшою імперативністю та загальною значимістю [8, с. 11]. Схожою є точка зору А. М. Колодія, відповідно до якої принципи права є відправними ідеями існування права, які виражають найважливіші закономірності і підвалини даного типу держави і права, є однопорядковими із сутністю права і становлять його головні риси [9, с. 29]. У розглянутих дефініціях підкреслюється основоположний характер принципів права, адже вони є з'єднувальною ланкою між основними закономірностями розвитку і функціонування суспільства та правової системи. Саме завдяки їм система адаптується до інтересів та потреб людини і суспільства. При цьому, принципи права відображають не лише його внутрішню будову, статику, але й весь процес його застосування. Вони є, умовно кажучи, несучою конструкцією, на якій знаходяться і реалізуються не лише його норми, інститути, галузі, але й уся його система. О. В. Скурко принципи права називає своєрідним «мостом» між абстрактністю та казуїстичністю юридичної регламентації, що дозволяє зберігати необхідний рівень казуїстики в юридичній діяльності з метою досягнення однарності застосування права, забезпечуючи тим самим цілісність правової системи й ефективність права як соціального регулятора [10, с. 12].

Принципи права володіють властивістю пронизувати, зв'язувати воедино норми права і систему права в цілому. Вони відображають загальну закономірність і тенденції розвитку суспільства, фокусують увагу суб'єктів права на актуальних, істотних сторонах життя суспільства. Од-

ночасно, принципи права виступають мірилом, критерієм оцінки як поведінки суб'єктів, погодженої з нормами права, вираженими в різних джерелах (формах), так і самої системи законодавства, наскільки вона відповідає нормам.

А. М. Колодій найбільш суттєвими ознаками принципів права називає такі: а) регулятивність – вони акумулюють найбільш суттєві й істотні властивості держави і права і тим самим відображають притаманні їм процеси і закономірності; б) внутрішню єдність – проглядається у їх системно-структурній внутрішній збалансованості, несуперечливості, інтегрованості і водночас диференційованості на певні види; в) об'єктивну зумовленість – їх відповідність характеру суспільних відносин, економічним, політичним, ідеологічним процесам, що відбуваються у суспільстві; г) ідеологічність – вони, як і право загалом, є формою суспільної свідомості, яка здійснює ідейний, інформаційно-мовний вплив загального характеру; д) матеріалізованість у праві – розрізняють два способи вираження принципів права: безпосереднє формулювання їх в нормах права (текстуальне закріплення) і виведення принципів права зі змісту нормативно-правових актів (змістове закріплення); е) історичність – історичні умови розвитку суспільства і держави висувають відповідні принципи: вони такі, якою є епоха, люди та їх потреби, спосіб життя, суспільні відносини [11, с. 343, 344].

До цього додамо, що принципи права мають орієнтує значення, оскільки вони дозволяють віднайти і зв'язати державні та суспільні інтереси, котрі виражаються у нормах чинного законодавства, з необхідністю захистити індивідуальні та групові інтереси в кожному конкретному випадку.

Дієвість правових принципів залежить від їх обґрунтованості й наукової зрілості, рівня культурного розвитку суспільства, досконалості правових засобів, за допомогою яких

вони розвиваються і якими підкріплюються.

Кожна галузь права, і трудове право не є виключенням, має власні принципи.

Під принципами трудового права слід розуміти керівні, вихідні положення, виражені в цій галузі права (із закріпленням у нормах права, чи такі, що виводяться з них), які виражають її єдність, відображають основні підходи правового регулювання трудових і пов'язаних із ними відносин і визначають загальну спрямованість розвитку цієї галузі права. Зауважмо, що поділяємо позицію К. М. Гусова і В. М. Толкунової, які переконливо довели, що правові конструкції «основні принципи правового регулювання праці», «основні принципи трудового права» і «правові принципи організації праці» є ідентичними за змістом; це одна й та ж категорія трудового права, представлена в 3-х різних формулюваннях [12, с. 44].

«Значення принципів трудового права полягає в тому, що вони: а) відображають суть трудового законодавства в його взаємозв'язку з економічним і політичним життям суспільства; б) допомагають усвідомити зміст конкретних норм чинного законодавства; в) визначають тенденції розвитку трудового законодавства; г) являються однією із підстав об'єднання окремих норм права в галузі й інститути права; д) сприяють правозастосовним органам у вирішенні питань, недостатньо врегульованих конкретними нормами права», – підкреслюють І. О. Лосиця, С. М. Прилипко, Д. В. Трубіцин і О. М. Ярошенко [13, с. 43].

Кожна галузь права як системне утворення включає правові інститути – стійку групу правових норм, що регулюють у рамках галузі певний різновид суспільних відносин. На думку О. Я. Лаврів, правові інститути Особливої частини трудового права повинні відповідати колу тих суспільних відносин, які складають його предмет. Отже, система трудового права повинна повною мірою відображати

склад предмета цієї галузі. А оскільки суспільні відносини, які формують цей предмет, носять об'єктивний характер, то зрозуміло, що систему трудового права не можна розглядати як раз і назавжди сформовану, завершену, тобто мати про неї статичне уявлення. [14, с. 146, 147].

Отже, принципи правового регулювання внутрішнього трудового розпорядку – це об'єктивно зумовлені керівні положення цього інституту трудового права, що свідчать про його єдність, і визначають зміст і характерні особливості правового регулювання у цій царині, а також у загальній формі окреслюють загальну спрямованість його розвитку.

Вказані принципи утворюють певну систему, що являє собою єдине і нерозривне ціле. Кожний її складник (принцип) проявляється і діє тільки завдяки наявності іншого взаємопов'язаного з ним принципу. Виключення із системи хоча б одного принципу, по суті, означає її руйнацію. Натомість чим повніше вони будуть ураховані на практиці, чим більше вдало адаптовані до запитів дійсності, тим надійніше й ефективніше така система буде функціонувати. Помилкою є виділення якого-небудь одного принципу правового регулювання внутрішнього трудового розпорядку як первинного, з-поміж інших його принципів, тим більше неправильно їх розглядати або реалізовувати у порядку пріоритетності.

Із набранням темпів розвитку ринкової економіки, з докорінним оновленням законодавства про працю принципи правового внутрішнього трудового розпорядку поступово набувають своєї нової форми і змісту.

О. А. Марушева до принципів правового регулювання внутрішнього трудового розпорядку відносить: поєднання централізованого й локального правового регулювання внутрішнього трудового розпорядку; збалансування інтересів роботодавця і працівників; всестороння захищеність трудових прав останніх; адаптація трудових процесів до можливо-

стей працівника; пріоритет узгоджувальних процедур; гласність; відповідальність за порушення вимог внутрішнього трудового розпорядку [15, с. 79, 80]. Цей підхід вважаємо потрібним серйозного доопрацювання. По-перше, у ньому йде не виправдане, як у теоретичному, так і прикладному значенні, віднесення до спеціальних принципів окремого інституту трудового права принципів, що характеризують трудове право як окрему галузь національного права. Цю тезу підтверджує те, що за ст. 3 проекту Трудового кодексу України правове регулювання всіх трудових відносин здійснюється на засадах: свободи праці; заборони примусової праці; заборони дитячої праці; недопущення дискримінації у сфері праці; забезпечення повної і продуктивної зайнятості працівників та їх захисту від безробіття; забезпечення права працівників і роботодавців на свободу об'єднання для захисту своїх прав та інтересів; поєднання державного і договірного регулювання трудових відносин; рівності прав і можливостей працівників; забезпечення працівникам державних гарантій у сфері праці; гарантування працівникам своєчасної та в повному розмірі виплати заробітної плати, що забезпечує достатній життєвий рівень; створення належних, безпечних і здорових умов праці та відпочинку; створення працівникам рівних можливостей щодо їх професійного зростання, підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації; забезпечення права працівників на загальнообов'язкове державне соціальне страхування; гарантування права на розв'язання індивідуальних і колективних трудових спорів; забезпечення судового захисту трудових прав, честі та гідності учасників трудових відносин; здійснення нагляду і контролю за дотриманням трудового законодавства; сприяння веденню колективних переговорів з метою укладання колективних договорів і угод; захисту від незаконного звільнення; забезпечення права

працівників на участь в управлінні юридичною особою – роботодавцем. По-друге, окремі із принципів не є за своїм змістом правовими. Так, адаптація трудових процесів до можливостей працівника є типовим відображенням економічної сторони внутрішнього трудового розпорядку як складно-організованої системи.

З урахуванням зазначеного вище, вважаємо за можливе виокремити такі основні принципи правового регулювання внутрішнього трудового

розпорядку: а) додержання інтересів працівників і роботодавців; б) єдність та диференціація правового регулювання внутрішнього трудового розпорядку; в) поєднання централізованого й локального правового регулювання внутрішнього трудового розпорядку; г) вільний вибір роботодавцем методів забезпечення дотримання внутрішнього трудового розпорядку; д) доступність і безперервність професійного розвитку працівників.

Список використаних джерел

1. Прудон П. Ж. Война и мир. Исследование о принципе и содержании международного права / П. Ж. Прудон. – В 2-х т.: Т. 1. – М.: Изд-во А. Чичерин и Ко, 1864. – 342 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Керівн. видавн. проекту: П. М. Мовчан, В. В. Німчук, В. Й. Клічак. – К.: Дніпро, 2009. – 1332 с.
3. *Философский* словарь / под. ред. И. Т. Фролова. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1986. – 588 с.
4. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): моногр. / С. П. Погребняк. – Х.: Право, 2008. – 240 с.
5. Прийма С. В. Принципи тлумачення норм права: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / С. В. Прийма / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х., 2010. – 194 с.
6. Васильев А. М. Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий права: моногр. / А. М. Васильев. – М.: Юрид. лит., 1976. – 264 с.
7. Скакун О. Ф. Теория государства и права: учеб. / О. Ф. Скакун. – Х.: Консум, 2000. – 704 с.
8. Явич Л. С. Право развитого социалистического общества (сущность и принципы): моногр. / Л. С. Явич. – М.: Юрид. лит., 1978. – 224 с.
9. Колодій А. М. Принципи права України: моногр. / А. М. Колодій. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.
10. Скурко Е. В. Принципы права: моногр. / Е. В. Скурко. – М.: Ось-89, 2008. – 192 с.
11. Колодій А. М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання): дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01; 12.00.02 / А. М. Колодій / Нац. акад. внутр. справ України. – К., 1998. – 382 с.
12. Толкунова В. Н. Трудовое право России: учеб. пособ. / В. Н. Толкунова, К. Н. Гусов. – М.: Юристъ, 1995. – 448 с.
13. Лосиця І. О. Проблеми правового регулювання відсторонення працівників від роботи за законодавством України: моногр. / І. О. Лосиця, С. М. Прилипка, Д. В. Трубіцин та ін. – Х.: ФІНН, 2011. – 224 с.
14. Лаврів О. Я. Система принципів трудового права України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 / О. Я. Лаврів / ІДП НАН України. – К., 2006. – 211 с.
15. Марушева О. А. Поєднання централізованого та локального правового регулювання внутрішнього трудового розпорядку: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 / О. А. Марушева / НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України. – Х., 2013. – 202 с.

Підкопай Д. С. Система принципів правового регулювання внутрішнього трудового розпорядку

У статті автором досліджено систему принципів правового регулювання внутрішнього трудового розпорядку. Проаналізовано правову природу такої категорії як «принцип». Доведено, що до основних принципів правового регулювання внутрішнього трудового розпорядку належать: а) додержання інтересів працівників і роботодавців; б) єдність та диференціація правового регулювання внутрішнього трудового розпорядку; в) поєднання централізованого й локального правового регулювання внутрішнього трудового розпорядку; г) вільний вибір роботодавцем методів забезпечення дотримання внутрішнього трудового розпорядку; д) доступність і безперервність професійного розвитку працівників.

Ключові слова: внутрішній трудовий розпорядок, принципи, єдність та диференціація, професійний розвиток, працівник, роботодавець.

Подкопай Д. С. Система принципов правового регулирования внутреннего трудового распорядка

В статье автором исследована система принципов правового регулирования внутреннего трудового распорядка. Проанализирована правовая природа такой категории как «принцип». Доказано, что к основным принципам правового регулирования внутреннего трудового распорядка относятся: а) соблюдение интересов работников и работодателей; б) единство и дифференциация правового регулирования внутреннего трудового распорядка; в) сочетание централизованного и локального правового регулирования внутреннего трудового распорядка; г) свободный выбор работодателем методов обеспечения соблюдения внутреннего трудового распорядка; д) доступность и непрерывность профессионального развития работников.

Ключевые слова: внутренний трудовой распорядок, принципы, единство и дифференциация, профессиональное развитие, работник, работодатель.

Podkopai D. System of principles of the legal regulation of the internal labor schedule

In the article the system of the principles of the legal regulation of the internal labor schedule has been investigated by the author. The legal nature of such a category as «principle» has been analyzed. It has been proved that the main principles of the legal regulation of the internal labor schedule are as follows: a) maintaining of the interests of the employees and employers; b) unity and differentiation of the legal regulation of the internal labor schedule; c) the combination of the centralized and local legal regulation of the internal labor schedule; d) free choice by the employer of the methods of the providing of the internal labor schedule maintaining; e) accessibility and continuity of the professional development of the employees.

Key words: internal labor schedule, principles, unity and differentiation, professional development, employee, employer